

Jean-Pierre Vernant

**Μύθος και κοινωνία
στην αρχαία Ελλάδα**

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	11
1. Η πάλη των τάξεων	15
2. Ο πόλεμος των πόλεων	35
3. Ο γάμος	63
4. Κοινωνική ιστορία και εξέλιξη των ιδεών στην Κίνα και στην Ελλάδα από τον 6ο ως τον 2ο αιώνα π.Χ.	89
5. Η κοινωνία των θεών	109
6. Το αγνό και το μιαρό	127
7. Ανάμεσα στα θηρία και στους θεούς. Από τους κήπους του Άδωνη στη μυθολογία των αρωμάτων	147
8. Ο προμηθεϊκός μύθος στον Ησίοδο	185
9. Λογικές του μύθου	205

3

Ο γάμος⁷⁴

Γιατί να διαλέξουμε το γάμο σε μια έρευνα που αφορά την αρχαϊκή εποχή; Δύο λόγοι μάς φάνηκε ότι συνηγορούν στην εξέταση αυτού του θέματος. Θεωρήσαμε αρχικά ότι στον τομέα των γαμήλιων πρακτικών θα μπορούσαμε ίσως να μετρήσουμε καλύτερα το εύρος των μετασχηματισμών που φέρνει η εμφάνιση της πόλης και πιο συγκεκριμένα, στην Αθήνα, η εγκαθίδρυση μιας δημοκρατικής πολιτείας στο τέλος του 6ου αιώνα π.Χ. Στη συνέχεια, ότι δεν μπορούμε να κατανοήσουμε το γάμο έτσι όπως λειτουργεί στην κλασική Αθήνα του 5ου και 4ου αιώνα π.Χ. παρά μόνο αν λάβουμε υπόψη μας το ιστορικό του πλαίσιο, από το οποίο αποδεσμεύτηκε βεβαίως κληρονομώντας όμως πολλά χαρακτηριστικά.

Μιλάμε βέβαια για τον ελληνικό γάμο της κλασικής εποχής σαν να επρόκειτο για έναν γαμήλιο θεσμό με μοναδική και σαφώς καθορισμένη νομική μορφή. Αρκεί να διαβάσουμε τα κείμενα των ρητόρων για να δούμε πως σε μια πόλη όπως η Αθήνα τα πράγματα πολύ απέχουν από το να είναι τόσο απλά. Το καθεστώς της νόμιμης συζύγου –που την αναφέρουν με το παλαιό της όνομα *δάμαρ* ή χρησιμοποιούν γι' αυτήν τις πιο τεχνικές εκφράσεις *γαμετή γυνή* ή *γυνή ἐγγυητή*– εμπλέκει μια πληθώρα παραγόντων, από τους οποίους κανένας δεν αποτελεί από μόνος του αποφασιστικό κριτήριο, αποκλειστικό και μονοσήμαντο.

Το ουσιώδες στοιχείο του γάμου είναι αυτή την εποχή η *ἐγγύη*. Με αφορμή την ένωση ενός άντρα και μιας γυναίκας, η *ἐγγύη* οδηγεί σε μια κοινωνική πράξη που ξεπερνά την προσωπική σχέση των δύο εμπλεκόμενων ατόμων για να δεσμεύσει μέσω αυτών δύο οικογενειακές εστίες, δύο οίκους. Η *ἐγγύη* συνδέει τα δύο μέρη με αμοιβαία συμφωνία, δημόσια και επίσημη, επικυρωμένη με την

---

74. Δημοσιευμένο στο *La parola del passato*, Roma, 1973, σ. 51-79.

παρουσία μαρτύρων που μπορούν να εγγυηθούν γι' αυτήν. Ο Δημοσθένης παραθέτει ένα νόμο που ορίζει τους *γνησίους*, δηλαδή τα νόμιμα τέκνα, ως αυτούς «που γεννήθηκαν από γυναίκα παραχωρημένη με *έγγυη* από τον πατέρα της, τον ομοπάτριο αδερφό της ή τον εκ πατρός παππού της». ⁷⁵ Κι όμως, η *έγγυη* δεν έχει την αξία μιας επίσημης πράξης γάμου. Είναι μια αναγκαία, αλλά μη επαρκής συνθήκη. Αρκεί να υπενθυμίσουμε σ' αυτό το σημείο το πολύ γνωστό παράδειγμα του πατέρα του Δημοσθένη: πριν πεθάνει, κανονίζει με *έγγυη* να παντρευτεί ένας από τους ανιψιούς του τη γυναίκα του και ταυτόχρονα ένας άλλος την πεντάχρονη κόρη του. Κανένας από αυτούς τους δύο γάμους δεν συνήφθη· η *έγγυη* αυτή καθαυτή δεν προβλέπει νομικές συνέπειες: σε καμία από αυτές τις δύο περιπτώσεις δεν χρειάστηκε να διαγραφεί ή να διαλυθεί ο σύνδεσμος που είχε δημιουργηθεί. Αν η *έγγυη* δεν συνοδεύεται από τη συνοίκηση της γυναίκας με το σύζυγό της, δεν υπάρχει καμία επίπτωση στους εμπλεκομένους. Η ίδια αοριστία χαρακτηρίζει την πράξη της *έκδοσεως*, του «δοσίματος» της κόρης από τον *κύριόν* της, το συγγενή που έχει τη δικαιοδοσία να την παντρέψει. Η *έκδοσις* συνίσταται στη μεταβίβαση της γυναίκας από έναν *κύριον* σε άλλο, από τον «καθορισμένο» συγγενή στο σύζυγο. Αυτή η μεταβίβαση δεν έχει απόλυτο χαρακτήρα· δεν κόβει οριστικά τους δεσμούς του κοριτσιού με την οικογένεια από την οποία κατάγεται· ισχύει για όσο διαρκεί η συνοίκηση και με συγκεκριμένους όρους, με σημαντικότερο από αυτούς την τεκνοποίηση. ⁷⁶ Με την *έκδοσιν* συνδέεται η απόδοση της *προίκος*, πρακτική μετασολώνεια, η οποία στην κλασική εποχή αποτελεί στοιχείο μιας κάποιας νομιμοποίησης· αυτή πιστοποιεί ότι όντως η κόρη δόθηκε από τον *οἶκον* της στην οικογένεια του συζύγου. Όπως και η κόρη, η προίκα δεν εγκαταλείπεται στα χέρια του συζύγου. Αποτελούμενη από κινητά αγαθά, συχνά από μετρητά που το ύψος τους καθορίζεται ενώπιον μαρτύρων, αποδίδεται στο σύζυγο, αλλά παραμένει προσαρτημένη στην κόρη, ώστε κατά τη διάρκεια της συζυγικής της ζωής να αποτελεί ένα είδος συνδέσμου ανάμεσα σ' αυτήν και την εστία καταγωγής της. Εάν ο γάμος διαλυθεί, η προίκα επιστρέφει ταυτόχρονα με την κόρη σ' αυτόν που την έδωσε ή, αν αυτός δεν είναι παρών, στον

75. Κατά Στεφάνου, II, 18. Πρὸς Λεωχάρη, 49.

76. Πρβλ. τις παρατηρήσεις του H.J. WOLFF για τις σημασιολογικές διαφορές ανάμεσα στο *ἐκδίδοναι* ή το *ἐκδίδοσθαι* από τη μια και το *ἀποδίδοσθαι* από την άλλη. «Marriage Law and Family Organization in ancient Athens», *Traditio*, II, 1944, σ. 48.

αντιπρόσωπό του· παραμένει κατά κάποιον τρόπο διαθέσιμη για την κόρη, για έναν καινούργιο γάμο.⁷⁷

Το σύστημα μπορεί να φαίνεται με μια πρώτη ματιά αρκετά αυστηρό· νόμιμη σύζυγος είναι αυτή που δόθηκε μετά από *έγγυη* από τον *κύριόν* της στο σύζυγό της, ταυτόχρονα με την προίκα. Η *προίξ* είναι το από σμαδάκι της στενής σχέσης ανάμεσα στους δύο οίκους. Αντίστροφα, όταν η γυναίκα εγκαθίσταται μόνη της, χωρίς να επεμβαίνει ο *οἶκος* της, τότε θεωρείται παλλακίδα. Σ' αυτή την περίπτωση δεν υπάρχει γάμος με την κυριολεκτική σημασία του όρου. Ωστόσο, ένα κείμενο του Ισαίου δείχνει ότι μια κόρη μπορεί να δοθεί για συμβίωση σε έναν άντρα ως *παλλακή* από αυτόν που ασκεί εξουσία επάνω της εκ μέρους της οικογένειας, ο οποίος καθορίζει εκ των προτέρων τα ποσά που πρέπει να του καταβληθούν σε αυτή την περίπτωση.⁷⁸ Η αντίθεση, λοιπόν, ανάμεσα στη νόμιμη σύζυγο και την παλλακίδα δεν είναι σ' αυτό το σημείο τόσο ξεκάθαρη όσο φαινόταν.

Εξάλλου, όπως και η *έγγυη*, η *ἔκδοσις* και η *προίξ* δεν είναι επαρκείς συνθήκες για μια νόμιμη ένωση. Ο γάμος είναι πρώτα απ' όλα μια κατάσταση εδραιωμένη στην πραγματικότητα, την πραγματικότητα του *συννοικεῖν*, της μακρόχρονης συγκατοίκησης με το σύζυγο. Στο λόγο του *Κατὰ Νεαίρας* ο ψευδο-Δημοσθένης παραθέτει το νόμο του 451 π.Χ. που απαγορεύει σε έναν ξένο το *συννοικεῖν* και το *παιδοποιεῖσθαι* με μια Αθηναία, που μπορούμε να το μεταφράσουμε «να παντρεύεται με μια Αθηναία και να κάνει παιδιά μαζί της».⁷⁹ Η παλλακίδα όμως διακρίνεται καθαρά από την *ἐταίραν* από το γεγονός ότι συγκατοικεί με έναν άντρα. Πώς να ξεχωρίσει κάποιος τη νόμιμη συγκατοίκηση από τη μη νόμιμη; Αυτό μάλλον δεν ήταν εύκολο: στην παράγραφο 51 ο ψευδο-Δημοσθένης χρησιμοποιεί τον ίδιο όρο, *συννοικεῖν*, για να ορίσει τη θέση της Νεαίρας, τη νομιμότητα του γάμου της οποίας αμφισβητεί, παρόλο που ζει με τον Στέφανο.

Μπορεί κάποιος να χρησιμοποιήσει εκφράσεις όπως *συννοικεῖν κατὰ τοὺς*

77. Για το καθεστώς της προίκας πρβλ. L. GERNET, «Observations sur le mariage en Grèce», *Revue d'histoire du Droit français*, 1954, σ. 472-3, και κυρίως το κείμενο της συζήτησης που ακολούθησε την ανακοίνωση του L. Gernet στο Ινστιτούτο Ρωμαϊκού Δικαίου, στις 17 Απριλίου 1953. Ένα δακτυλογραφημένο αντίτυπο αυτού του κειμένου βρίσκεται στα αρχεία του Ινστιτούτου, στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού.

78. ΓΣΑΙΟΣ, ΙΙΙ, *Περὶ τοῦ Πύργου κλήρου*, 39.

79. *Κατὰ Νεαίρας*, 16-7.

νόμους ή κατά τὸν θεσμόν για τη νόμιμη συγκατοίκηση, σε αντιδιαστολή με το *συνοικεῖν παρὰ τὸν νόμον*,⁸⁰ αντίθετα από το νόμο. Αλλά αυτός ο *νόμος* περιορίζεται στη διαβεβαίωση ότι η Νέαιρα δεν είναι η γυνή εκείνου με τον οποίο μοιράζεται το σπίτι, ότι την έχει πάρει σπίτι του ως παλλακίδα (*παλλακὴν ἔχειν ἔνδον*).⁸¹ Αυτό ήταν κάτι για το οποίο θα έπρεπε να φέρει κάποιος αποδείξεις νομικού τύπου, όμως δεν μπορούμε παρά να καταλήξουμε σε συμπεράσματα με τη βοήθεια ενδείξεων. Τίποτε δεν δηλώνει καλύτερα από τη μια τη φιλοδοξία να τραβήξει κάποιος σαφή διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στη νόμιμη σύζυγο και την παλλακίδα, που να αναδεικνύει μάλιστα την πλήρη αντίθεση, και από την άλλη την αδυναμία να το πετύχει από τις παρατηρήσεις του Δημοσθένη στην ίδια αγόρευση. Η ουσία του γάμου συνίσταται, μας διαβεβαιώνει, στην τεκνοποίηση: *τὸ γὰρ συνοικεῖν τοῦτ' ἔστιν, ὃς ἂν παιδοποιῆται*.⁸² και συνεχίζει: «Τις εταίρες τις έχουμε για την ευχαρίστηση· τις παλλακίδες για να μας φροντίζουν καθημερινά (*τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοῦ σώματος*)· τις συζύγους για να αποκτήσουμε νόμιμα τέκνα (*παιδοποιεῖσθαι γνησίως*) και για να είναι πιστοί φύλακες των πραγμάτων του σπιτιού». Διάκριση εντελώς ρητορική, που δεν σημαίνει τίποτε σε επίπεδο θεσμών. Πόρνη και ευχαρίστηση – καταλαβαίνουμε αρκετά καλά αυτό που θέλει να πει ο Δημοσθένης. Νόμιμη σύζυγος και τεκνογονία – ούτε κι εδώ υπάρχει δυσκολία. Αλλά η *παλλακή*; Πώς πρέπει να ερμηνεύσουμε αυτή τη *θεραπείαν τοῦ σώματος* στην οποία ήταν αφιερωμένη; Στον *Γοργία* ο Πλάτων χρησιμοποιεί αυτή την έκφραση για να περιγράψει τη γυμναστική και την ιατρική.⁸³ Η λέξη δεν πρέπει εκεί να έχει τη σημασία με την οποία τη χρησιμοποιεί ο Δημοσθένης και έχουμε την αίσθηση ότι, ελλείψει ενός έγκυρου ορισμού της παλλακίδας, διάλεξε αυτή την έκφραση ακριβώς γιατί δεν σήμαινε τίποτε το ακριβές. Κατά τα λοιπά, στον *Κατὰ Ἀριστοκράτους* λόγο ο ρήτορας παραθέτει ένα νόμο του Σόλωνα ή του Δράκοντα που ορίζει ότι έχει κάποιος το δικαίωμα να σκοτώσει έναν άντρα αν τον συλλάβει στο σπίτι του «επ' αυτοφώρω με τη σύζυγό του (*δάμαρτα*), τη μητέρα του, την αδερφή του, την κόρη του ή την *παλλακὴν* που την έχει πάρει με σκοπό να κάνει ελεύθερα παιδιά (*ἐπ' ἐλευθέ-*

80. *Αυτ.*, 118 και 13. *Πρὸς Λεωχάρη*, 49.

81. *Κατὰ Νεαίρας*, 118.

82. *Αυτ.*, 122.

83. *Γοργίας*, 464 b.

ροις παισίν)». ⁸⁴ Το κείμενο αυτού του νόμου έχει γίνει αντικείμενο πολλών σχολίων. Θα κρατήσουμε τρία στοιχεία. Αρχικά η *παλλακή* τοποθετείται στο ίδιο επίπεδο με τη *δάμαρτα* και όλες τις γυναίκες του στενού συγγενικού κύκλου πάνω στις οποίες ο αρχηγός της οικογένειας, μέσα στον *οἶκον* του, ασκεί απόλυτη εξουσία. Στη συνέχεια έχει κάποιος την *παλλακήν* στο σπίτι του με σκοπό να αποκτήσει παιδιά (*παιδοποιεῖσθαι*), πράγμα που προηγουμένως είδαμε ότι αποτελούσε την ουσία του γάμου. Βεβαίως, αυτοί οι απόγονοι δεν είναι *γνήσιοι*, δεν ορίζονται όμως και ως *νόθοι*: τους αποκαλούν *ἐλευθέρους*. Έχουμε κάθε λόγο να σκεφτούμε πως με τους νόμους του Σόλωνα τα παιδιά που γεννιόνταν από ένα γάμο χωρίς *ἐγγύην*, από μια ένωση που σήμερα θα τη λέγαμε άτυπη, είχαν μια κοινωνική θέση που, αντίθετα απ' ό,τι συνέβαινε τον 5ο αιώνα π.Χ., δεν τα απέκλειε ακόμη ριζικά από την *ἀγχιστεῖαν*: τους επιτρεπόταν, επομένως, η διαδοχή καθώς και η συμμετοχή στη θρησκευτική και πολιτική ζωή της πόλης. ⁸⁵ Ακόμα, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου, ανάμεσα στο 411 και το 403-2 π.Χ. (επί άρχοντος Ευκλείδου), υπήρξε χωρίς αμφιβολία επιστροφή στο παλαιό καθεστώς. Έτσι μπορεί να εξηγηθεί η παρατήρηση του Διογένη Λαέρτιου για τον διπλό γάμο του Σωκράτη. Ο φιλόσοφος είχε αποκτήσει δύο γυναίκες, τη δεύτερη, τη Μυρτώ, χωρίς προίκα (*ἄπροικον*): «Κάποιοι λένε, σημειώνει ο Διογένης Λαέρτιος, ότι είχε και τις δύο ταυτόχρονα, διότι υπήρχε διάταγμα που επέτρεπε σε έναν πολίτη, λόγω λειψανδρίας, να είναι παντρεμένος με μια Αθηναία και να έχει παιδιά από μια άλλη (*γαμῆν μὲν ἀστὴν μίαν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας*)». ⁸⁶ Η νομική υπόσταση των παιδιών που γεννιόνταν σε τέτοιες συνθήκες ήταν χωρίς αμφιβολία παρόμοια με αυτή των *ἐλευθέρων* της προκλεισθένειας Αθήνας. Ο πατέρας τους μπορούσε, αν το επιθυμούσε, να ζητήσει την εγγραφή τους στη φρατρία, η οποία είχε το

84. Κατὰ Ἀριστοκράτους, 53. Πρβλ. επίσης ΛΥΣΙΑΣ, Ι, Ὑπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου ἀπολογία, 30-1, και ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, Βίος Σόλωνος, 23.

85. Για τον αποκλεισμό των *νόθων* από την *ἀγχιστεῖαν* πρβλ. ΙΣΑΪΟΣ, VI, *Περὶ τοῦ Φιλοκτῆμονος κλήρου*, 47, ψευδο-ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, XLIII, *Πρὸς Μακάρτατον*, 51 και LVII, *Πρὸς Εὐβουλίδην*, 30, ΑΘΗΝΑΙΟΣ, 577 b. Για την ερμηνεία των δεδομένων πρβλ. H. J. WOLFF, *ό.π.*, σ. 75 κ.εξ. Επίσης W. ERDMANN, *Die Ehe im alten Griechenland*, München, 1934, σ. 363 κ.εξ., W. R. LACEY, *The Family in Classical Greece*, London, 1968, σ. 280 κ.εξ., A. R. HARRISON, *The Law of Athens, The Family and Property*, Oxford, 1968, σ. 61 κ.εξ.

86. Βίοι φιλοσόφων, 2, 26. Πρβλ. J. RÉPIN, *Aristote. De la noblesse* (απόσπασμα 3), στον συλλογικό τόμο *Aristote. Fragments et témoignages*, Paris, 1968, σ. 116-133.

δικαίωμα να κάνει δεκτό ή να απορρίψει το αίτημα. Τον 5ο αιώνα π.Χ. η ίδια διάταξη εφαρμόστηκε κατ' εξαίρεση στην περίπτωση του Περικλή, για το γιο που είχε αποκτήσει από την Ασπασία, ο οποίος ήταν διπλά νόθος, αφού η μητέρα του δεν ήταν ούτε νόμιμη σύζυγος ούτε Αθηναία. Ο Περικλής είχε το δικαίωμα να τον παρουσιάσει στη φρατρία ως γιο του δίνοντάς του το όνομά του.⁸⁷ Δεν βρίσκουμε, λοιπόν, στην Αθήνα του 5ου αιώνα π.Χ. ένα θεσμό του γάμου ορισμένο με ακρίβεια αλλά διάφορους τύπους γαμήλιας ένωσης· η δημοκρατική πόλη προσπαθούσε να ευνοήσει μία τους μορφή αποκλείοντας άλλες, χωρίς όμως να κατορθώνει να της δώσει ένα ξεκάθαρο νομικό πρόσωπο και επιτρέποντας παράλληλα να την υποκαθιστούν διαφορετικοί τρόποι ένωσης, οι συνέπειες των οποίων για τη γυναίκα και τα παιδιά ποίκιλλαν ανάλογα με τις ιστορικές περιστάσεις.

Πρέπει, έτσι, να παρατηρήσουμε πόση αξία και κοινωνική ισχύ έχει η σημείωση του Αριστοτέλη ότι δεν υπήρχε λέξη στα ελληνικά που να περιγράφει την ένωση του άντρα και της γυναίκας: *άνωνυμος ή γυναικός και άνδρός σύζευξις*.⁸⁸ Σημείωση την οποία διαφωτίζει η γενική παρατήρηση του Έ. Benveniste ότι δεν υπάρχει ινδοευρωπαϊκή λέξη για το γάμο.⁸⁹ Καταλήγουμε λοιπόν, μπροστά σ' αυτές τις διακυμάνσεις ή μάλλον τις αντιφάσεις, να αναφερθούμε στο παρελθόν, σ' ένα παρελθόν όπου βρίσκουμε όχι τη μονογαμική ή την πολυγαμική ένωση αλλά ποικίλες γαμήλιες πρακτικές, που μπορούν να συνυπάρχουν γιατί ανταποκρίνονται σε πολλαπλούς σκοπούς και στόχους, καθώς το παιχνίδι των γαμήλιων ανταλλαγών διέπεται από πολύ εύκαμπτους και ελεύθερους κανόνες και εντάσσεται στο πλαίσιο ενός συνόλου κοινωνικών σχέσεων ανάμεσα σε μεγάλες αριστοκρατικές οικογένειες, σχέσεων στους κόλπους των οποίων η ανταλλαγή των γυναικών εμφανίζεται ως ένα μέσο να δημιουργηθούν δεσμοί αλληλεγγύης ή εξάρτησης, να αποκτηθεί γόπτρο, να επιβεβαιωθεί η υποτέλεια· σχέσεις όπου οι γυναίκες παίζουν το ρόλο των πολύτιμων αγαθών, συγκρίσιμων με τα *αγάλματα*, τη σημασία των οποίων για την κοινωνική πρα-

87. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, *Βίος Περικλέους*, 37, 5. Ο αθηναίος στρατηγός Τιμόθεος, γιος του Κώνωνα, έκανε πιθανόν χρήση του ίδιου δικαιώματος. Κατά τον Αθηναίο, 577 a-b, η μητέρα του ήταν παλλακίδα θρακικής καταγωγής.

88. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Πολιτικά*, I 3, 2.

89. Έ. BENVENISTE, *Vocabulaire des institutions indo-européennes*, Paris, 1969, τόμ. I, κεφ. IV: L'expression du mariage, σ. 239-244.

κτική και τη διαμόρφωση της νοοτροπίας των Ελλήνων της αρχαϊκής εποχής έδειξε ο Louis Gernet.⁹⁰

Απ' αυτή τη σκοπιά, μπορούμε να μιλήσουμε για μια ρήξη ανάμεσα στον αρχαϊκό γάμο και σε αυτόν που συνάπτεται σε μια δημοκρατική πόλη όπως η Αθήνα στο τέλος του 6ου αιώνα π.Χ. Στη μετακλεισθένεια Αθήνα οι γαμήλιες ενώσεις δεν έχουν πλέον ως στόχο να εγκαθιδρύσουν σχέσεις δύναμης ή αμοιβαίων εξυπηρετήσεων ανάμεσα σε ισχυρές οικογένειες αλλά να διαιωνίσουν τους οίκους, τις οικογενειακές εστίες που συγκροτούν την πόλη, δηλαδή να διασφαλίσουν, καθώς γίνονται πιο αυστηρές οι ρυθμίσεις του γάμου, τη μονιμότητα της ίδιας της πόλης, τη σταθερή της αναπαραγωγή.

Κατά γενική παραδοχή, τα μέτρα που εξασφάλισαν την υπεροχή αυτού του τύπου «νόμιμου» γάμου, που τον επισημοποίησαν κατά κάποιον τρόπο προκειμένου να του δώσουν μια πιο αυστηρή νομική βάση, τοποθετούνται στη σολώνεια ή μετασολώνεια περίοδο. Η *έγγυη*, ως αναγκαία συνθήκη του επίσημου γάμου, έχει πιθανόν σολώνεια καταγωγή. Στο παρελθόν, μας λέει ο Αριστοτέλης, ορισμένα αξιώματα –και αναφέρει, εσφαλμένα χωρίς αμφιβολία, τους στρατηγούς και τους ιπάρχους– καταλαμβάνονταν αποκλειστικά από αυτούς που είχαν νόμιμα τέκνα από γυναίκα την οποία την είχαν παντρευτεί, από *γαμετήν*.⁹¹ Εάν τα παιδιά που είχαν γεννηθεί από μη νόμιμη σύζυγο αποκλείονταν από την πολιτογράφηση, δεν θα ήταν αναγκαίο να γίνει αυτή η διευκρίνιση. Επιπλέον, όπως σημειώνει πάλι ο Αριστοτέλης, στην εποχή του Πεισίστρατου ανάμεσα στους Διάκριους, τους οπαδούς του, βρίσκονταν πολλοί των οποίων η γέννηση δεν ήταν «γνήσια» (ήταν δηλαδή *νόθοι*).⁹² μετά την αποπομπή των τυράννων οι Αθηναίοι προχώρησαν σε αναθεώρηση των καταλόγων της πολιτογράφησης, γιατί ήταν πολλοί αυτοί που αδικαιολόγητα είχαν πολιτικά δικαιώματα. Φαίνεται, λοιπόν, ότι το γαμήλιο σύστημα της πόλης τέθηκε πραγματικά σε ισχύ μετά τον Κλεισθένη. Οι *νόθοι* βρέθηκαν τότε αποκλεισμένοι από την *ἀγχιστείαν*: καθώς βρίσκονταν έξω από τον *οἶκον*, ο πατέρας τους δεν μπορούσε πια να τους ενσωματώσει στην οικογένεια: για τον ίδιο λόγο θεωρούνταν ότι δεν ανήκαν και στην

90. L. GERNET, «Aspects mythiques de la valeur en Grèce», *Journal de Psychologie*, 1948, σ. 415-462, *Anthropologie de la Grèce antique*, Paris, 1968, σ. 93-137.

91. *Ἀθηναίων Πολιτεία*, IV, 2.

92. *Αυτ.*, XIII, 5. Πρβλ. H. J. WOLFF, *ό.π.*, σ. 87.

πόλη, σε θρησκευτικό και πολιτικό επίπεδο.⁹³ παρέμεναν ελεύθεροι· δεν ήταν ξένοι με τη στενή έννοια του όρου αλλά η κοινωνική τους θέση ήταν παρόμοια με εκείνη των μετοίκων. Μπορούμε να σκεφτούμε ότι στο παρελθόν είχαν το δικαίωμα της διαδοχής, τουλάχιστον όταν δεν υπήρχαν νόμιμα τέκνα, όπως στην Τεγέα του 5ου αιώνα π.Χ., όπου η σειρά της διαδοχής ήταν η ακόλουθη: πρώτα οι νόμιμοι γιοι, μετά οι νόμιμες κόρες, στη συνέχεια οι νόθοι και στο τέλος οι υπόλοιποι συγγενείς.⁹⁴ Αν οι νόθοι ήταν εντελώς αποκλεισμένοι από τον *οἶκον* στον καιρό του Σόλωνα, δεν βλέπουμε το λόγο να τους απαλλάξει ο τελευταίος από την υποχρέωση να συντηρούν τους ηλικιωμένους γονείς τους,⁹⁵ πράγμα που σημαίνει ότι ανήκαν στην πατρική οικογένεια. Μετά τον Κλεισθένη δηλώνεται με ακόμα μεγαλύτερη ένταση η απόσταση ανάμεσα στη *γυναικα γαμετήν* και την απλή *παλλακίην*, ανάμεσα στους *γνησίους* και τους *νόθους*. Αυτή η διπλή αντίθεση συστηματοποιείται, εφόσον για να είναι κάποιος *γνήσιος* πρέπει να έχει γεννηθεί από *γυναικα γαμετήν*. Πολύ λογικά ο Hans Julius Wolff υποστηρίζει ότι το κομβικό σημείο αυτού του αττικού γαμήλιου συστήματος βρίσκεται στην ξεκάθαρη αντίθεση που θεσπίζει ανάμεσα στους *νόθους* και τους *γνησίους*,⁹⁶ καθώς ο γάμος θεωρούνταν στο πλαίσιο της πόλης το μέσο για να σιγουρευτεί μια οικογένεια ότι θα έχει νόμιμους απογόνους, το μέσο που επιτρέπει στον πατέρα να βλέπει τη συνέχειά του σε ένα γιο «παρόμοιο με αυτόν», που κατάγεται απ' αυτόν, *γόνω γεγονότα*,⁹⁷ ώστε καμία από τις μικρές συζυγικές εστίες από τις οποίες αποτελείται η πόλη να μην σβήσει κάποια στιγμή. Παρέχοντας στο γάμο με *έγγυην* το αποκλειστικό προνόμιο δημιουργίας γνήσιων απογόνων με νόμιμη πατρότητα, η πόλη επιδιώκει να διατηρήσει, μέσα από τη διαδοχή των γενεών, τη μονιμότητα των δομών και της μορφής της.⁹⁸

93. Πρβλ. ΙΣΑΙΟΣ, *Περὶ τοῦ Φιλοκτῆμονος κλήρου*, 47, με την έκφραση *ἀγχιστεία ἱερῶν καὶ ὀσίων*. Πρβλ. επίσης ψευδο-ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, *Πρὸς Μακάρτατον*, 51: *νόθω δὲ μηδὲ νόθῃ μὴ εἶναι ἀγχιστεῖαν μήθ' ἱερῶν μήθ' ὀσίων...*

94. DITTENBERGER, *Sylloge* (3η έκδ.), 1213 B. Πρβλ. H. J. WOLFF, *ό.π.*, σ. 89.

95. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, *Βίος Σόλωνος*, 22, 4.

96. «Στη νομική υπόσταση των *νόθων*, στην αντίθεσή τους προς τους *γνησίους*, βρίσκεται το κομβικό σημείο όλου του συστήματος του αθηναϊκού γάμου» (*ό.π.*, σ. 75).

97. Πρβλ. στον ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ, XLIV, *Πρὸς Λεωχάρη*, 49, τον ορισμό του *γνησίου* ως αυτού που, γεννημένος από γάμο με *έγγυην*, είναι ὁμαίμος γιος, *γόνω γεγονώς*.

Η μελέτη του μύθου αποτελεί απαραίτητο «κλειδί» για την προσέγγιση και κατανόηση του αρχαίου ελληνικού κόσμου και ο Jean-Pierre Vernant ανήκει στους επιστήμονες εκείνους που έχουν εργαστεί συστηματικά προς την κατεύθυνση της αποκάλυψης των μυστικών του.

Στο έργο του *Μύθος και κοινωνία στην αρχαία Ελλάδα* ο Vernant προτείνει μια σύνθετη ερμηνεία του αρχαίου ελληνικού κόσμου μέσα από την αποκωδικοποίηση του τρόπου λειτουργίας ενός πολύπλοκου συστήματος θρησκευτικών, κοινωνικών και πολιτικών παραμέτρων. Ο συγγραφέας συνταιριάζει με αξιοθαύμαστα αρμονικό τρόπο την παραδοσιακή φιλολογική κατάρτιση και γνώση των δεδομένων με τη σύγχρονη ματιά του διανοούμενου που αναζητεί δίπλα στο κάλλος και την αρτιότητα του αρχαίου ελληνικού κόσμου τις εντάσεις, αντιθέσεις και συγκρούσεις που συνθέτουν το υπέροχο αλλά και αποτρόπαιο, ορισμένες φορές, πρόσωπό του.

Αρχαία ελληνική λογοτεχνία, θρησκεία και ιστορία, από τη μια μεριά, μαρξισμός, δομισμός, κοινωνική ανθρωπολογία, από την άλλη, συνδυάζονται με απaráμιλλη μαεστρία από τον Vernant, προκειμένου να φωτιστούν οι τρόποι με τους οποίους η μυθοποιητική σκέψη των Ελλήνων αντανακλά τα ευρύτερα πολιτικά και κοινωνικά συμφραζόμενα μέσα στα οποία γεννήθηκε και άνθισε ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός.

ISBN 960-375-833-7

9 789603 758334

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 3833